

делу горње дефиниције фактички дат путоказ за прави појам климатологије, када је метеорологија доведена у везу са географијом (односно физиогеографијом).

Ја сам стао на становиште природних наука и извео да климе има на целој Земљи. Стога у климатологији треба испитивати све утицаје, који имају значај за климатске облике, без обзира да ли они утичу на организме или не утичу. Може се говорити и о клими полова, о клими пустиња, океанских пучина, тим пре, што је човек до данас освојио све ове пределе. Сасвим су други разлози зашто нема организама на свима местима, на којима има климатских облика. Различити облици климе не утичу само на организме, него врло активно и на облик земљине површине, дакле на неорганску природу. Климатологија не треба да се обзире на потребе појединаца, него треба да да што исцрпнију слику климатских услова појединих предела. Те резултате могу употребити сви, и географи, и биолози, хигијеничари, индустријалци и други.

Ја дајем сасвим једноставну дефиницију климатологије, да је она наука о климатским облицима разних предела на земљи или да је климатологија морфологија атмосфере.

Павле Вујевић.

НЕКЕ ЦРТЕ У ФОРМИРАЊУ ПЛЕМЕНА КОД ДИНАРСКИХ СРБА.

У пределима динарских племена на северу од Скадарског Језера и Которског Залива има четири српске области, у којима је до скоро, а делом и сада, још једино у Словенству одржан племенски живот. Те четири српске области су: 1) *Источна Херцеговина*, од реке Неретве до близу Которског Залива, до Никшићског Поља и на северу у главном до реке-Лима; 2) *Бока Которска*, око Которског Залива и југо-источно од њега; 3) *Стара Црна Гора*, између Херцеговине, Боке, Скадарског Језера и долине реке Зете (уз њу, али само малим делом, и *Црногорска Крајина* између Скадарског Језера и Јадранског Мора), и 4) *Брда*, од долине реке Зете и од Подгорице на СИ. до преко реке Лима.

Утицаји јаче државне власти, који су се за последња скоро два столећа у овим српским крајевима почели осећати, учинили су, да се племенски живот у њима поступно губио и да је сада на путу, да га и сасвим нестане. Најпре је ослабио у Боци Которској и у Херцеговини, где је туђинска власт била најјача, затим у Старој Црној Гори где је домаћа државна власт најпре ојачала, а најбоље је још одржан у Брдима, која су последња ушла у састав државе Црне Горе.

Пошто је дакле племенски живот у овим областима или дотрајао до близу наших дана или је још у врло живој успомени народној, сада је још врло згодно време, да се прикупе подаци о томе најстаријем облику нашег народног живота и да се што темељнијим проучавањем тих племена допринесе још врло непотпуним знањима ове области социјалне етнологије.

Међу испитивачима динарских Срба први је и највише података (премда не увек тачних и поузданих) о племенима у негдашњој кнежевини Црној Гори прибрао Ровински у своме делу „Черногория“. Затим је објављено доста ваљаних проматрања о неким динарским племенима у „Насељима Српских Земаља“ (Етнограф. Зборник Срп. Краљ. Академије). Константин Јиречек је пак у неколиким својим делима изнео најстарије историске податке о многим нашим племенима. — Све то ипак није ни из далека довољно, да се може добити основица за потпуна научна истраживања о овим племенима. Зато сам ја у четири маха путовао по Брдима и по Старој Црној Гори. Један део својих проучавања сам објавио у четири своје расправе,¹⁾ а остало спремам да објавим.

Моја испитивања су имала два главна задатка: 1) да утврдим све главне одлике ових племена и да им према томе дам општу карактеристику, помоћу које ће се моћи да им се одреди место и значај у социјалној етнологији; и 2) да проучим, како су се формирала ова племена и да тиме допринесем нашем још сасвим недовољном знању о том врло знатном и интересантном питању.

Овде ћу изнети у најопштијим потезима неке карактеристичне црте из обе врсте истраживања о племенском животу у нас. Нарочито ћу се опширније позабавити другом групом података, јер је у том погледу било до сад врло мало проучавања у нас.

I.

Да изнесемо најпре неке главније резултате из прве групе истраживања. — Племе код динарских Срба има ове карактеристичне одлике:

На првом месту племе има своју одређену *територију*. Она општа и једна од најбитнијих одлика племенске територије, која је карактеристична за ступањ праве племенске организације, констатује се и код ових племена: свуд је седиште племена са његовим сталним насељима у средини племенске територије, а одасвуда унаоколо је *широк појас* или зона ненасељеног, делом неутралног земљишта. Негде је та зона тако широка, да се по њој може ићи *по цео дан и више*, а да се не

¹⁾ „Племе Кучи“, „Братоножићи“, „Постанак племена Пипера“ и „Етничко сродство Бокеља и Црногораца.“ Прве две изишле у „Насељима Српских Земаља“, трећа у „Етнографском Зборнику“, а четврта у „Гласу“ ХСВИ Српске Краљевске Академије Наука.

папје ни на какво стално насеље. У њој су само планине са шумама и пасиштима, око којих су се суседна племена редовно борила и отимала.

Свеколико земљиште тога ненасељеног појаса и осим тога још велики део од остале племенске територије општа је племенска својина, т. зв. *племенска заједница* или *племенски комун*. По њој сваки „племеник“ има права напасати стоку и сећи гору.

Свако племе има своје *засебно име*, наслеђено из старине и одржавано вековима. Ни за једно од тих имена не зна се кад је постало, ниједно од њих није из новијега времена, сва су она веома стара.

Међу суседним племенима (као на пр. некад и међу старим јелинским) *нема јачих дијалекатских разлика*, чему су узрок: сразмерно ограничена област на којој живе и њихове многоструке међусобне везе. Али сам могао утврдити, да код сваког племена постоје ипак мање посебне, већином фонетичке и лексичке одлике, које су нарочито у средишним деловима племена јаче изражене и по којима чланови суседних племена поуздано познају коме племену ко припада.

Да ли има међу племенима динарских Срба каквих трагова од негдашњег *шоптеизма*? То је питање, које чини један од најтежих проблема овога нашег проучавања, и на њега се може за сад само толико одговорити, да има неких наговештаја, али да се поузданих остатака и усмена о неком ранијем тотемизму код ових наших племена још није могло наћи.

Иначе је сасвим поуздано, и може се узети као опште правило, да племена имају и сад — и то већина од њих — или су имала раније предања и веровање о пореклу целог племена од истог претка, по коме се обично и племе назвало. О томе ћемо опширније говорити у другом одељку.

Племе се састоји из мањих сродничких целина, које народ означава именом *браство*. Браство је група од сродника, који су пореклом од истог познатог претка и који чине већу друштвену, а у многим погледу и привредну заједницу. — Већа браства обухватају по више још мањих сродничких целина, које се означавају именима: *род*, *кућа* или *близика*. Род се састоји из већег или мањег броја сродних *породица* или *домова* (који се још називају и именима: „фамилија“ или „фамеља“ или „огњиште“ или „дим“ или „верига“). Тако је дакле и тамо породица најнижа и уједно основна јединица друштвеног живота.

Вредне су помена као особити појав у области наших племена *дуге куће*. То су заиста, као што сам назив¹⁾ каже, дугачке куће, дуже него остале, увећане у уздужном правцу, да би у њима могло становати по више (често и по пет) издељених породица. Негде оне живе у

¹⁾ Овако сам их ја назвао, јер у народу нема нарочитог термина, а тај назив ми се чини најподеснији и најпростији.

истој просторији без икакве преграде, али обично су једна од друге растављене танким зидом. Како пак приликом новог делења већином морају старој кући дозиђивати нова одељења, кућа добива услед тога знатну дужину. Ово живљење већег броја издељених породица под истим кровом последица је мирне, споразумне, поделе имања међу њима у тежњи, да и даље живе једна поред друге, те да се увек нађу једни другима на помоћи. Свака од тих породица има у тој кући своје засебно одељење с огњиштем или „огњем“, због чега народ и каже за такве дугачке куће: „кућа са два, три и т. д. огња.“

Ова појава дугих кућа по племенима динарских Срба у црви мах изазива сећање на познате дуге куће код неких северно-америчких индијанских племена (Сенека Ирокеза¹⁾, калифорниских Сенела²⁾ и др.) а овде-онде и код других племена на Земљи (н. пр. код Јоруба на Новој Гвинеји³⁾), која живе у таким кућама у некој врсти заједничких (комунистичких) домаћинстава или друкчије речено: у облику задруга.

Али сличност између наших и ових индијанских и осталих дугих кућа само је привидна. Индијанске дуге куће су *примаран* појав: оне су постале потребом, да цела једна група од сродних и економски везаних породица, дакле задруга, станује у једној заједничкој великој кући, која је из ма којих разлога добила дугачак и дугуљаст облик. *Наше дуге куће су напротив секундарног постанка*: оне су се развиле тек услед потребе, да породице већ *подељене* задруге станују и даље једна поред друге. Проматрања, која сам најпре забележио у Кучима¹⁾ и закључци које сам на основи њих исказао, показали су се као тачни и после проучавања осталих племена у Брдима и у Старој Црној Гори:

„Поједине породице у дугачким кућама су у сваком погледу потпуно самосталне. Оне су имањем једна од друге сасвим одељене. Али оне потпомажу једна другу у свакој прилици: у пољским радовима, приликом грађења разних зграда и ублова и т. д.; оне држе заједнички стоку на планини и станују тамо у истој колиби и у свакој невољи прво ће оне притећи једна другој у помоћ. Ако дакле оне не чине облик имовинске заједнице, а оне су заиста нека врста радне заједнице. То је *занимљив облик, у коме је народ нашао неку средину између старе установе, задруге, и нове установе: посебне породице*. Док је дакле с једне стране свака породица дошла до права самосталног располагања својим делом имаовине, дотле се с друге стране она и даље користи оним ле-

¹⁾ Arthur Wright по наводу Friedr. Engels-а у „Der Ursprung der Familie“ (Stuttgart, 1900), с. 32.

²⁾ Eduard Westermarck: Geschichte der menschlichen Ehe (Jena, 1893), с. 324.

³⁾ D-r Adolf Heilborn: Allgemeine Völkerkunde (Leipzig, 1898), с. 77.

⁴⁾ J. Ердељановић: Кучи (Етнографски Зборник Срп. Краљ. Академије Наука, VIII), стр. 198 и 199.

ним врлинама задружног живота: заједницом у раду и блиском материјалном и моралном помоћи у случају невоље“.

Свеколико моје досадашње трагање за тим, да пронађем ма какве успомене о материнском праву или шта више о правом матријархату, није дало никаква (или бар не поуздана) резултата; породица, род и браство ових племена су *скроз патријархални*. Разуме се, да је у њима потпуно обезбеђено наслеђивање, по мушкој линији, у роду и у браству, тако да *свеколика (непокретна) имаовина* навек остаје у рукама браства.

Једна је од знатних особина наших племена и то, што у њима *нема праве геншилне организације*, онакве какву знамо на пр. код старих Грка и Римљана или какву су н. пр. Морган и други показали код америчких Индијанаца и каква је још позната и код приличног броја других народа. *Генс* или *род* нема у нашим племенима никакве управне функције ни уопште каквог већег друштвеног значаја; он је једино сродничка група, која се у свакој прилици у животу прва нађе на помоћи свакој својој породици.

Али као у накнаду за то *браство* је у нашим племенима преузело готово потпуно улогу класичнога или н. пр. ирокескога генса. И тако имамо овде занимљив појав, да браство, дакле фратрија, која у племенским организацијама разних других народа има само споредну улогу овде на против чини главну управну јединицу у племену.

Родови и породице једног браства су на првом месту везана међу собом *крвним сродством*: оне знају и одржавају сродничке везе и предања о заједничком пореклу, оне памте заједничког претка и целу своју *генеалогiju* до њега. Особито је карактеристично њихово набрајање „пасова“ или колена, којих нека браства знају по двадесет и више. Они још малу децу уче томе „бројању пасова“, и тако се ова предања поуздано одржавају. Ја сам помоћу историских података могао за нека браства утврдити, да им је набрајање „пасова“ тачно и да један „пас“ обухвата око тридесет година. — *Женидбе и удадбе* су међу члановима истог браства биле оштро забрањене. Та је забрана тек у најновије време овде онде поремећена. — Браства су била увек *настањена у групи*, у засебним селима или у групама од села. Та се чистота браственичких насеља на доста места пореметила услед разних досељавања и пресељавања по племенима.

Даље, свако браство чини *верску заједницу*: оно има исто „крсно име“, т. ј. све његове породице славе дан заједничког свеца. — Док се *заједничко сахрањивање* по родовима још свуда држи (сваки род има по један крај или део гробља за своје сахрањивање), дотле се заједничко сахрањивање по браствима још само понегде одржало, али је у раније време било свуда општи обичај, и шта више свако веће браство је *имало* код свога гробља и *црквицу*, храм посвећен оном свецу, којег *браство слави*. Сад је ово на доста места поремећено услед тога, што

сама браства нису настанена више цела, у скупу, него се доста велики број њихових породица растурио по разним насељима племенске области идући за земљиштем и услед тога је настала измешаност у насељима, па и у гробљима. — Осим тога још се непрестано одржава врло брижљиво стари обичај, да се само чланови једног браства могу *сахрањивати у исте гробове*. Наиме: услед оскудице у земљишту вајкадашњи је обичај, да се после седам до 12 година може гроб неког покојника прекопати и у њега сахранити неки његов браственик заједно с костима пређашњих мртваца.

Браство чини у велико и *економску заједницу*. Браственици су дужни у свакој прилици *материјално* помагати једни друге. Затим браства имају заједничке пашњаке и шуме, т. зв. браствене заједнице, у својим сеоским удутима а често и у планини. Може се лепо пратити, како од ових браствених комуница постају сеоске на тај начин, што се у првобитно чиста браственичка села усељавају туђе породице, које поступно задобивају право, да се и оне служе браственим комуном. Осим материјалне, браство је у свакој прилици дужно указивати својим члановима и *моралну помоћ*, особито у познатим крвним осветама и крвним умирима, затим на судовима јамчењем, полагањем заклетве и сл. — Најзад, браство има и свога старешину, *главара*, о коме ћемо мало после говорити.

Међу опште одлике *племенске* ваља да поменемо даље и ове. Истраживања показују, да је свако племе првобитно чинило и *верску заједницу*, која је у хришћанству добила свој облик у томе, што цело племе има *исто крсно име*. Услед новијих досељавања у племенима се та првобитна верска једноставност пореметила, али је карактеристично, да су старија или јача браства у племену увек утицала било милом било силом на мања или досељена браства, да *и она приме* племенско крсно име. На тај начин је од најстаријих времена, до којих допире народно предање, па до данас свако племе одржало исто крсно име, па га још и данас брижљиво држи и прославља као свог племенског свеца, нпр. Васојевићи Арханђелов-дан, Кучи Св. Николу, Дробњаци Ђурђев-дан, Бјелице Св. Јована итд.

Знатну страну испитивања у племенском животу динарских Срба чине *уредбе и установе*, којима су она *сама управљала* својим пословима. Одмах да нагласимо, да је свеколико њихово уређење имало потпуно *демократски карактер*. Главну власт у племену је имала *народна скупштина*, која се у редовним приликама састајала једанпут годишње, у одређено време, на одређеном месту, од старине наслеђеном. На скупштину су долазили сви „војници“ из племена, потпуно оружани. Одлука је морала бити увек донета једногласно. Разуме се, да је оваком доношењу одлуке морало претходити споразумевање међу браствима, да би се избегли неспоразуми и раздор. Скупштина је решавала о свима

знатнијим унутрашњим и спољашњим племенским пословима и бирала је највишег поглавара у племену, *војводу*.

Војвода није дакле био наследан, он је биран. Али су наша испитивања показала, да је у свима племенима било тежње, да се војвода бира увек из истог знатног брства (или из иста два знатна брства), дакле да војводство буде наследно у истим брствима и да се шта више понегде доста попуштало и тежњи појединих војвода, да своје звање пренесу на свог сина или брата. Али и у том случају је то преношење вршено пред народном скупштином и са нарочитом церемонијом, која је освештана старим обичајем. Војвода је имао уопште малу власт: више је био представник племена (на страни) и извршилац његових одлука и жеља, шта више и у рату није морао он предводити племе, ако би се нашао бољи војсковођа од њега.

Поред војводе знатну су улогу у племенској управи имали *главари* појединих брстава, који се понекад називају и *кнезовима*. Свако знатније брство имало је и свога главара, старешину и представника брственог. Главара обично није брство нарочито бирало, него се за главара већином сам истицао и признавао најугледнији човек у брству и обично из најугледнијег његова рода. А зато је главарство на много места временом постало наследно у истом чувеном роду или „кући“ једног брства.

Главари су заједно својводом чинили *суд племенски*, који је расправљао све спорове по утврђеним старим, интересантним правним обичајима народним.

II.

Да изнесемо сада нека главнија разматрања из нашег испитивања у погледу на *формирање племена*, тј. на процесе, који су утицали на стварање и састав племена и на њихово одржавање.

Мислим, да је племенски живот у динарских Срба *веома стар*, да је уопште продужење још старог српског племенског живота пре немањих државе. Разлози су да тако мислим:

1) Што се готово сва ова племена помињу у *историјским* споменицима већ у 13. или у 14. веку.

2) Што и сама *природа земљишта* у овим динарским планинским пределима иде јако на руку конзерватизму у народном животу уопште, па и одржавању старијих социјалних форама: овде су веома високи, највиши планински предели српских земаља, испросецани високим планинама и врло дубоким речним долинама и пуни заклонитих, добро ограничених географских целина.

3) У овим племенима су *појам и реч „племе“* и све старе *установе племенскога уређења* (војвода, племенска скупштина, племенска заједница или комун итд.) тако укорењени и одржани у свом старом значењу, да

је то било само тако могућно, ако су у народу живели непрекидно, од најстаријих времена до најновијих.

4) У свима племенима очуване су веома старе и живе традиције о племенској *територији* и о племенском *имену* у вези са предањима о фиктивном *заједничком претку* целог племена.

Племенска *територија* се врло жилаво одржавала кроза све векове. Није, истина, била непроменљива, као што се то код неких писаца за племенске територије уопште тврди, али она релативно велика сталност територије, која је иначе код многих племена на Земљи позната, констатована је и овде: промене, извршене у том погледу у току векова, биле су заиста сразмерно мале. Доказ о великој старини племенских територија јесу и широке неутралне, ненасељене зоне око њих, у којима нема никаква трага и успомена на каква старија насеља.

Имена појединих племена су несумњиво врло стара. Готова сва се помињу још у 13. и у 14. веку, али по свему мислим, да су она или бар већина од њих још много старија. Ни за једно од њих не зна се, кад је постало, ниједно од њих према свима истраживањима није из новијега времена. — Већини од тих имена народ објашњава постанак у вези са предањима о *фиктивним претцима* појединих племена. Та предања несумњиво имају у своје језгру прастаре елементе (као нпр. познато и особито распрострањено предање о петорици браће — Озру, Пипу, Васу, Красу и Хоту — од којих би водила порекло племена Озринићи, Пипери, Васојевићи, Краснићи и Хоти — последња два најпре српска, па доцније поарбанашена). Баш тај факат, што су многа племенска имена јасно изведена од српских личних мушких имена (Васојевићи — од Васоје, Пипери од Пипер, Бјелопавлићи од Бијели Павле, Озринићи од Озрѣн итд.), сведочи, да су та племена морала имати међу својим претцима заиста и једног са таквим именом, и ми се можемо сложити са народним уверењем, да је сваки од тих предака, од којих се доводи племенско име, морао бити каква знатнија личност: жупан, војвода, кнез или уопште великаш, чији се род (или браство) толико разгранао и раширио, да је дао име великом пределу. У прилог овоме да поменемо врло вероватно мишљење Ровинског (Черногорја, II, 1, с. 59), да је име племена Бјелопавлића од Белог Павла или Павлимира, који је у 9. веку владао као жупан а чији је унук владао и Зетом и седео у Оногшту — За нека пак племенска имена имамо доказ о њиховој великој старини у томе, што су она *несрпског порекла* и несумњиво наслеђена од старих племена илирско-романских староседелаца Влаха или Арбанаса. као нпр. данашња имена Кучи, можда Братоножићи, Сотонићи, Папштровићи и др., и негдашња имена: Матагужи, Матаруге, Букумири и др.

5) Као пету групу доказа о великој старини ових племена да наведемо још ово. У свима су племенима, особито у пределима њихова седишта, многобројне *камене гомиле* (могиле, хумке). Ми смо својим

испитивањима могли показати тесну везу између тих гомила и хришћанских гробаља и цркава с једне и најстаријих племенских насеља с друге стране и дошли смо до вероватног закључка, да су те камене гомиле поди-зали Срби у доба пре примања хришћанства или за које време и после тога.

Тако нам и овај моменат, поред свих осталих, појачава уверење, да су заметци или зачетци код већине наших племена били српског по-рекла и да почетци данашњих племена, или бар већине од њих, датирају још из времена пре примања хришћанства код Срба.

Покушао сам, да већ за ова најстарија времена нашег племенског живота, за доба првих седам-осам векова по српском досељењу — до пред пад српских држава под Турке — проникнем у процес стварања тих племена. И мислим, да сам понегде, служећи се свима непосредним и посредним подацима и знацима (историским подацима, топографским именима, народним предањима и народним песмама, траговима у језику и др.) могао у томе прилично и успети. За нека племена, особито за она у речним долинама и равницама (као нпр. за негдашње Лужане у Зетиној долини) чини се врло вероватно, да ту била остала још из времена српског досељења у ове земље. За друга пак, а тих је много више, показало се, да су постала тек овде и да су се развила из прво-битно малих почетака, од каквог јаког српског браства или од групе сродних бростава која се раширила по околним пределима. Интересантно је, што се готово увек запажа, да је то ширење полазило из нижих и жупнијих предела (из речних долина и равница) па ишло затим навише, у планинске пределе. Овако ширење можемо објашњавати сасвим при-родним узроцима: у нижим, жупнијим пределима прилике су за живот најповољније и зато први насељеници српски најпре њих и заузимају; али како је таквих жупа сразмерно мало и све су малога обима, ширење њихова становништва на околна брда и планине настаје убрзо као неиз-бежна последица множења становништва и појачане потребе за пашња-цима, јер је у овим крајевима сточарство неопходно као главни извор народнога опстанка. У свом ширењу овакво једно браство је наилазило негде на пуне, незаузете земље, а негде на већ насељена друга српска бростава. Са неким од тих бростава је ступило у борбу, те их истиснуло или уништило, са другима је склопило пријатељске и сродничке везе. а уз то су особито заједнички економски интереси — тежња да задобију и одрже што више потребних планина и пашњака — често спајали не-сродна бростава и доводили их до тешњег зближавања и удруживања. На тај су начин створене основице за постанак и развитак ових доцнијих племена.

Од особитог је интереса за нас, што су српска бростава у овоме свом ширењу наилазила у многим пределима, особито у вишим планинама, на катуне и села староседелаца: *Влаха или Арбанаса*. Најпре су, као што је познато, односи између Срба и ових староседелаца били неприја-

тељски. Али су доцније непријатељства престала и настали су мирни односи, и ми можемо понегде, особито на основи топографских имена, врло лепо да пратимо, како су се ови староседеоци поступно посрбљавали. Наша испитивања показују, да ти староседеоци нису чинили какву једноставну народну целину, нису били нигде настањени у маси, него напротив беху издељени на племена и браства и растурени већином по катунима у пространим динарским планинама и само делимично по селима у речним долинама. И број им је био уопште сразмерно мали: судећи по малобројним њиховим остацима у топографским именима и по народним предањима представљали су врло ретко становништво. Зато су се и могли доста лако посрбљавати свуда где год су дошли у ближи додир са Србима. А што су се они ипак на доста места били одржали — негде можда само по имену — до у 14. и 15. век (па и доцније), томе је био узрок њихов засебни, одвојени, сточарски живот далеко по планинама.

Негде је између српских и посрбљених староседелачких брастава настало шта више такво зближавање, да су се спојила у једну племенску целину под заједничким именом. Примери таквих племенских имена, као што су Кучи, Матагужи, Матаруге, Букумири итд. (можда и Братоножићи, Сотоићи, Паштровићи и др.), показују нам још, да је у неким пределима *традиција о племенском животу староседелача* била тако јака, да су Срби, који су на њиховој територији развили своје племе, наследили и племенско име, а са њим и стару племенску територију.

Уопште је главно задобивање и омеђавање племенских територија морало већ у овим првим вековима бити у велико извршено. Значај *географског моменшта* на формирање још тих старих племена јасно се истиче на сваком кораку: племена се свуда стварају у пределима који су добро ограничене и одређене географске целине, јер сва браства која су настањена у такој једној области — не само она која су заједничког, него и она која су несродног, па чак и несрпског порекла — упућена су једно на друго, осећају се ближе једна другима него осталим далеким суседима, а уз то разноврсне друге везе, особито орођавање женидбама и кумствима и заједнички економски интереси, доводе их до још тешњег зближења и до *спајања у једно племе*.

Тако су се поступно, у току векова, делом од старих српских племенских целина а делом (и то свакако знатно већим) од нових заматака формирала јака племена и створила јасно развијена племенска организација у овим пределима динарских Срба. У њима се од разгранатих српских родова и брастава, а негде и од њихова спајања и мешања са посрбљеним староседеоцима, створио први, најстарији, слој српског становништва, који је живећи кроз толике векове стално племенским животом стекао јако укоренење навике оваког начина живота.

Време од двеста година српске државе под Немањићима, кад је била заведена сразмерно јака државна власт и кад су без сумње у свима другим српским земљама пропали и последњи остаци старог племенског уређења, морало је свакако имати и на племена динарских Срба неког, можда и јаког утицаја. Можда су и она или бар нека од њих тада била већ ослабела и стојала пред распадом. Али спомени из 13. и 14. в. показују, да су се она у то време још одржавала. А ускоро затим државни је утицај сасвим престао и место њега је шта више у овим пределима од 15. и од почетка 16. века настало право безвлашће. Тако су ова племена претурила *кризу*, која их је била снашла, и поново добила повољне прилике за свој опстанак и развитак.

Узрок настанку ових нових прилика била је *шурска најезда* и пад српских земаља под турску власт. А са тим новим приликама настаје и *нов одсек у животоу наших племена*.

Пре свега безвлашће и општа несигурност, која је са новим приликама настала, изазвали су у целом српском народу тежњу за удруживањем у сродничке групе ради заједничке заштите. И док је по свим осталим деловима српскога народа у накнаду за нестала браства и племена дошла до особитог развитка *задруга*, дотле је код динарских Срба живот у јаким браственичким и племенским групама био или још одржан или у врло живој успомени, и требало га је само обновити. И он је тада *обновљен* и трајао је кроза све векове до најновијих времена. — *Економска основица* ове социјалне форме била је други узрок овом њеном обновљеном и продуженом животу: сви ови Срби живели су до најновијег времена готово једино од *примитивног сточарства*, које изискује велике просторије за пашњаке и сточарска кретања. А та основица била је сад у великој опасности и од Турака и од суседних српских, а негде и арбанашких племена, и њу су могле бранити само удружене снаге великог броја брастава. — Још су врло много допринеле даљем одржавању племенског живота у овим крајевима и њихове *погодне географске прилике*, о којима смо говорили, њихова заклони-ност, која је чинила, да су племена могла увек имати сразмерно велику слободу према Турцима, а у много прилика и потпуну слободу и самоуправу.

Две су знатне последице имале нове прилике, створене турском најездом: једна је у *делимичним изменама територије* код многих племена, а друга у процесима које ћемо обележити као *ново формирање племена*.

Измене у територији код неких племена биле су поглавито у томе, што су она морала напустити све или готово све своје земље, које су биле у равницама и у речним долинама, јер су само тако могла очувати своју релативну слободу, пошто су сви нижи и равнији предели били стално изложени турским нападима и освајању. И тако видимо у

тим првим временима после турског освојења код многих племена *поплачење* у унутрашњост племенског седишта, у високе и тешко приступачне планинске пределе.

Чиме је пак изазвано и како се је извршило *ново формирање* у свима овим племенима? Ту је први и најглавнији чинилац било знатно *досељавање* из осталих српских земаља у ове склоните планинске крајеве. Ти су се досељеници великом већином *јако множили* и убрзо нарасли у велика и јака браства. А то множење становништва у племенима имало је и својих непријатних последица. Племенске територије могу због своје неродности и због примитивне привреде у њима да исхране само ограничен број становника. Сувишак не може опстати и мора да се исељава. Али се нико није радо селио и зато га је требало на то приморати. Разуме се, да су онда јака браства истискивала слабија. Још смо нашли, да је ова међусобна борба брастава у истом племену имала за последицу и један интересантан појав: стварање *здружених* или *сложених* брастава од два мања или једног великог и једног или више мањих брастава. Могли смо утврдити и начине, којима се збива ово стапање разних брастава у једно.

Знатно је, да су у овој међусобној борби досељеничка браства показивала увек *већу енергију* него стара и да су успевала да истисну врло многе старе родове и породице, па да се на њихову земљишту населе. То се може објашњавати најпре тиме, што су ови досељеници заиста били *већ по својој природи врло енергични елементи*, затим и тиме, што ови *нови људи* нису били везани никаквим обзирима — никаквим успоменама и пријатељским или сродничким везама — према старом становништву. — Из истих узрока ова су нова браства највише допринела, што је у овим динарским породицама *сасвим нестало и последњих остатака од посрбљених или полупосрбљених староседелаца*, Влаха и Арбанаса. Она су према њима у своме ширењу и заузимању земљишта била наравно још безобзирнија него према Србима, и зато имамо у многим племенима из ових времена успомене о борбама, у којима су ови староседеоци побеђивани и знатним делом уништавани, а остаци њихови нешто се раселили а нешто заостали по ивицама своје старе области живећи у доста бедним приликама.

Међу досељеничким браствима у сваком племену има по једно или два, која *доводе своје порекло од какве знатне личности*, а неке чак доводе себе у сродство са старим српским владалачким династијама. Да у тим њиховим предањима има понегде и праве истине, то можемо веровати и по томе, што су заиста нека од тих брастава одмах од почетка имала знатан углед у племену и убрзо задобила звање, да у њима буде наследно војводско или кнежевско звање у племену — а за нека се чак тврди, да је њихов предак војводску или кнежевску титулу већ са собом донео кад се доселио и да је остала наследна у његову потомству.

Интересантан је и *распоред брстава* у племенима, који је створен јачањем и ширењем ових намножених досељеника: нова и јака досељеничка брства редовно су захватала сва насеља по средишту племенске области, а стара и слаба брства су великом већином потиснута по њеним ивицама.

Све ове повољне прилике нових брстава — њихова јача природна енергија, њихова велика намноженост, њихово истицање угледног порекла (услед чега врло брижљиво и тачно одржавају своју генеалогiju), њихово задобивање власти у племену и њихов повољан географски распоред — учиниле су, да су она у сваком племену задобила велики значај и надмоћност над старијим елементима. Она су шта више услед тога свуда истакла себе за *главне представнике племена* и за праве *носиоце племенског имена*, тако да она својим осталим саплеменицима или не признају или једва признају право да се зову истим племенским именом, и обично их називају разним другим, често погрдним, именима. Она обично усвајају и старог *племенског свеца* за своје крсно име, па га шта више често силом намећу и другим брствима у племену.

Овај значајни преокрет у етничком саставу наших племена био је код већине племена извршен у 17. или најдаље у *првој половини 18. века*. Тако су дакле већ два-три века главни представници садашњих племена и носиоци њихових имена они који првобитно и нису пореклом из њих, него су у њима *шућини*.

Према свему што смо о формирању племена у динарских Срба изложили види се, да је било два главна одсека или периода у њихову стварању и развијању: прво је *старије формирање*, од времена српског досељења до стварање јаке српске државе под Немањићима, а друго је *млађе или ново формирање*, у времену после турске најезде. Услед тога у сваком племену има два народна слоја, који су различне старине и разног порекла. *Старији слој*, који је у многим племенима примио у себе и остатке посрбљених староседелаца, Влаха или Арбанаса, ретко је где још одржан у сразмерно знатном броју, него је великом већином малобројан. *Млађи слој* пак, који је сав пореклом од досељеника из разних српских крајева (а ретко где, и врло малим делом, арбанашког порекла) куд и камо је многобројнији: у неким племенима само по једно овако брство новог порекла броји по две трећине или половину од свих породица у племену.

Из свега је дакле јасно, да племена у динарских Срба не представљају какве једноставне сродничке целине, него су састављена од релативно разнородних елемената, различних и по пореклу и по старини.

Д-р Јован Ердџановић